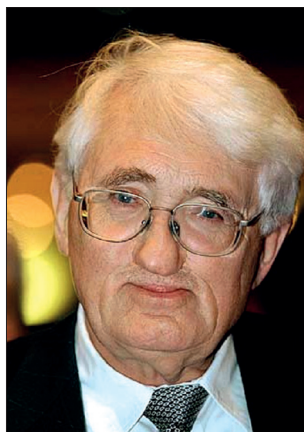

УДК: 130.3:165.74

Юрген ГАБЕРМАС**ДО РЕКОНСТРУКЦІЇ ІСТОРИЧНОГО МАТЕРІАЛІЗМУ¹**

Робота всесвітньо відомого німецького філософа Юргена Габермаса присвячена аналізу марксистської соціальної теорії та загалом потенціалу еволюціоністської концепції суспільства. Охоплено широкий спектр сюжетів: від ролі філософії у марксизмі та раціональних й етичних підвалин ідентичності до компаративістики соціальних теорій та проблеми легітимації. Ю. Габермас не лише критично переосмислює марксистську концепцію, а й вибудовує послідовну теоретичну альтернативу їй. Сила книги полягає також у тому, що ключові проблеми соціальної теорії розглядаються не в абстрактній площині, а в контексті сучасних, гостро актуальних соціально-політичних викликів. Як-от природа нинішніх суспільних криз, колізії легітимації сучасної держави, моральність влади, ефект інновацій тощо. Дана робота стала не лише одним із класичних зразків аналізу марксизму, а й визнаним вагомим внеском у сучасну соціальну теорію.

Ключові слова: Габермас, реконструкція історичного матеріалізму, соціальна теорія, легітимація

IV

ЛЕГІТИМАЦІЯ

9. Проблеми легітимації в сучасній державі

У жовтні 1975 р. у Дуйсбурзі відбувся конгрес Німецької асоціації політичної науки. Відкривався він доповіддю Вільгельма Генніса. Наведений далі текст лежав в основі моєї співповіді. (Її скорочений виклад було опубліковано в журналі Merkur, вип. 30, січень 1976 р.)

Знати, про що говорять, завжди корисно; якщо йдеться про проблему легітимності, знати треба особливо точно — у цьому я погоджуюся з Геннісом. Щоправда, він сам забуває про це в полемічних анотаціях. Його

¹ © В. М. Куплін, переклад з німецької мови, 2014;

© Український філософський фонд.

поняття легітимації залишається настільки незрозумілим, а програмна доповідь щодо цього настільки невиразною, що я мушу натомість наблизити цей ключовий термін до теорії легітимації. За цим приховується риторично привабливіше завдання уникнути прямої полеміки.

Після вступних поняттєво-аналітичних розрізень (1) я хотів би дослідити принцип легітимності Нового часу (2). Надалі я хочу показати, як новочасова легітимаційна тематика впливає зі структур буржуазної держави (3) і як зрушується ця тематика в розвинених капіталістичних суспільствах (4). На завершення я перевіряю різні поняття легітимації з метою виправдання використаного тут реконструктивного поняття легітимації (5).

1. Легітимність означає, що пов'язане з певним політичним порядком домагання бути визнаним правильним і справедливим має для цього гарні аргументи; легітимний порядок заслуговує на визнання. *Легітимність означає гідність визнання політичного порядку.* Цим визначенням підкреслюється, що легітимність є спірним домаганням значущості, від якого (також) залежить (принаймні) фактичне визнання стабільності панівного порядку. Не лише

історично, а й аналітично це поняття застосовується насамперед щодо ситуацій, у яких легітимність порядку стає спірною й у яких, як ми говоримо, ми стикаємося з проблемами легітимації. Одні заперечують легітимність, інші стверджують. Це, отже, певна подія (!) – *Талейран переймається легітимацією Дому Бурбонів.* У сучасній конституційній державі (з інституціоналізацією опозиції) події цього типу втрачають свій драматизм, тобто стають пом'якшеними й нормалізованими. Тому цілком реалістично говорити сьогодні про легітимацію як тривалу проблему. Природно також, що в цих межах конфлікти легітимації спалахують лише стосовно принципових питань (як, наприклад, у 1864 р. щодо права на затвердження бюджету пруського ландтагу). Такі конфлікти можуть привести до тимчасового позбавлення легітимації; і воно, за певних обставин, може мати критичні для режиму та його стану наслідки. Якщо вихід із таких легітимаційних криз пов'язаний зі зміною базових інституцій не лише держави, а й суспільства загалом, ми кажемо про революції. (Зауважмо, що це не сприятиме цілковитому з'ясуванню, адже якщо реформацію, або впровадження механічного ткацького верстата, або німецький ідеалізм називати революціями, це їх знецінить).

Менш тривіальною є сфера застосування поняття легітимності. Тільки політичні порядки можуть мати і втрачати легітимність, тільки вони мають потребу в легітимації. Багатонаціональні корпорації або світовий ринок не здатні до легітимації. Це має значення також для додержавних, т. зв. примітивних суспільств, організованих згідно з відносинами спо-

ріднення. Звичайно, у цих суспільствах є міфи, які інтерпретують природний і суспільний устрій. Вони затверджують належність до племінного об'єднання (та його межі) і забезпечують таким чином колективну ідентичність. У даному разі міфічні картини світу мають для суспільних норм скоріше конституювальне, ніж, згодом, легітимувальне значення (1). Про легітимність ми говоримо лише за наявності політичних порядків. Політичне панування історично кристалізується навколо функції королівської суддівської посади як ядра врегулювання конфлікту на підставі визнаних правових норм (і не лише завдяки вибору влади третейських суддів). Судова практика на цьому рівні обґрунтовує позицію, що завдячує своїм розпорядницьким авторитетом силі санкцій правової системи, а не лише статусу споріднення (і посередницької місії арбітра). Легітимна влада судді може бути ядром системи панування, якій суспільство передає функцію швидкої заміни, якщо цілісність суспільства опиняється під загрозою (2). Щоправда, сама держава не створює колективної ідентичності суспільства, хоч вона може здійснювати суспільну інтеграцію поверх цінностей і норм, які власне не перебувають у її розпорядженні. Але в той час як держава бере на себе гарантію запобігати соціальній дезінтеграції через прийняття зобов'язувальних вирішень, з виконанням функцій державної влади пов'язується домагання зберегти суспільство в його нормативно визначеній ідентичності. За цим тоді вимірюється легітимність державної сили; і як легітимну її мають визнавати, якщо вона має продовжуватися.

У новітніх теоріях політичного розвитку, які мають пояснювати виникнення модерної держави, забезпечення ідентичності, набуття легітимації й соціальна інтеграція перелічуються як загальні системні проблеми (3). Системно-теоретичне переформулювання цих понять приховує, звичайно, зв'язок, який є конститутивним для політичного панування. Політична підсистема приймає завдання захищати суспільство від дезінтеграції, але вона не може вільно вирішувати щодо потужностей суспільної інтеграції або щодо сили визначення, на основі якого кодифікується ідентичність суспільства, яку потрібно отримати. На еволюційних шаблях державно організованих суспільств було зафіксовано різні форми ідентичності: імперія, міська община, національна держава. Вони, щоправда, сумісні лише з певними типами політичного панування, але не зазнають руйнації разом з ними. Світова імперія, поліс, середньовічна комуна, нація засвідчують контекст різних політичних порядків з певним способом життя (Ethos) (4). Тому з повним правом обговорюються сьогодні такі дослідження модернізації, як state-building

та nation-building¹ створення держави та створення нації які розглядають як дві різні, хай навіть і взаємозалежні події.

Обмеження категорії легітимності державно організованими суспільствами не є тривіальним. Це поняттєве закріплення має емпіричні імплікації, і деякі з них я хотів би згадати.

а) Якщо ми дорівнюємо легітимну владу до політичного панування, то маємо серед іншого стверджувати, що жодній політичній системі не вдається гарантувати на тривалий час масову лояльність, тобто готовність членів до слухняності, не звертаючись до легітимації. У розгалуженій дискусії щодо описаних Максом Вебером типів легального панування, які мають «легітимувати» себе лише за допомогою технічних процесів, зближуються тільки тези Карла Шмітта й Нікласа Луманна – про те, що в модерній державі легально здійснювані вирішення приймаються, так би мовити, немотивовано. На дещо іншому рівні перебуває теза, що здійснювану поверх цінностей і норм, захищену державним авторитетом соціальну інтеграцію може бути замінено принципово системною інтеграцією, тобто латентними функціями ненормативних суспільних структур (або механізмів) (5). Їй відповідає твердження, що системні досягнення можуть зробити зайвими легітимаційні заходи, що, отже, нейтрально спостережувана ефективність державного апарату або економічної системи (а не лише сприйнята й оцінена учасником ефективність) є легітимаційно ефективною (6). Ці твердження несумісні із запропонованим застосуванням поняття легітимності.

б) Далі, згідно з цим слововживанням, не існує жодної новочасної проблеми легітимації. Вислови «*legitimum imperium*» або «*legitimum dominium*»² були поширені в Римі та в європейському середньовіччі (7). Відповідно до стану речей, політичні теорії мають справу – у Європі не пізніше часів Аристотеля, якщо вже не з Солона – з підйомом і занепадом легітимного панування (8). І власне конфлікти легітимації можна підтвердити щодо всіх старих високих культур, навіть щодо архаїчних суспільств, якщо вона в процесі колоніалізації зіштовхується із завойовниками, що вже перебувають на рівні державно організованих суспільств. Типовим є те, що конфлікти легітимації набувають у традиційних суспільствах форми рухів пророків і месіанських рухів. Вони спрямовані проти офіційної версії релігійного вчення, яке легітимує державу або владу священників (*Priesterherrschaft*), церкву або колоніальне панування; при цьому заколотники апелюють до первісного релігійного змісту вчення. Прикладами є пророцькі рухи в Ізраїлі, поширення

¹ Створення держави; створення нації (англ.). – Прим. перекл.

² «Легітимність імперії»; «легітимність вотчини» (лат.). – Прим. перекл.

раннього християнства в Римській імперії, єретичні рухи Середньовіччя аж до Селянських воєн, але також і месіанські та аріанські рухи серед корінних жителів, які викрадають власну релігію в колонізаторів, щоб в умовах кризи легітимації повернути її проти них. В. Лантернарі цитує викривальну промову зулуського пророка: «Спочатку ми мали країну, а вони Біблію; тепер вони мають країну, а нам залишилася Біблія» (9). Мені не зрозуміло, як перед лицем цих всеосяжних феноменів можна наполягати на відкладанні обговорення проблеми легітимації буржуазного суспільства й модерної держави.

в) Ще більш незрозумілим я вважаю те, що проблеми легітимації, як стверджує Генніс, не повинні мати нічого спільного із класовими конфліктами. Із роздиференціюванням політичного центру керування виникла можливість відділити доступ до засобів виробництва й присвоєння суспільно створеного багатства від системи споріднення й реорганізувати відповідно до відносин панування. Ця структурна можливість також використовувалася в усіх високих культурах. Разом з цим виникла класова структура, яка, звичайно, ще не виступала як соціально-економічна класова структура, а, скоріше, як структура привілеїв, станів, каст, прошарків тощо. Всі ознаки вказують на те, що стратифікація, експлуатація, здійснена *face to face* соціальна сила досягли в старих імперіях високого рівня. Треба лише вивчити історію інституцій виконання вироку, щоб побачити, що в ці традиційні суспільства вбудовано структурні конфлікти, які постійно мають виказувати себе в кризах легітимації. Достатньо прочитати лише відповідну главу Ростовцева про Грахів і початки політичних і соціальних переворотів у Римі (10). У європейському середньовіччі набули значного поширення заколоти селян, підмайстрів, міських общин; багато з них не перевершують критичні для легітимації пороги; однак це часто відбувається тоді, коли ці заколоти поєднуються з єретичними рухами. Прикладами є секти братів і сестер Святого Духу, пантеїстична секта, які поширювалися протягом 1300-х рр. з обох боків Нижнього Рейну (11), або діяльність радикальних францисканців у верхньоіталійських містах XIV ст (12). Селянські війни – це лише останній показовий феномен у довгому ланцюзі заснованих єретиками й соціально мотивованих рухів повстання (13). Нарешті, я не хотів би залишити позу уважним обговоренням класове підґрунтя буржуазних революцій.

Те, що в основі різних явищ делегітимації лежать класові конфлікти, не є дивним, адже державна організація суспільства є найважливішою умовою класової структури, у Марксовому її розумінні. Природно, конфлікти легітимації обговорюються, як правило, *не стосовно* економічних конфліктів, а на рівні легітимувальних доктрин. Вони мають поси-

латися на визначення колективної ідентичності; і остання, своєю чергою, може спиратися тільки на єднальні засади структур, що гарантують згоду – таких як мова, етнічна належність, традиція, – або саме розум. (Єдиним відомим мені винятком є Комуністична партія, що намагалася час від часу визначити ідентичність робочого руху; але й вона є лише поверховою структурою, що очевидно спричинює розбіжність (*dissens*): мета керованого Комуністичною партією руху мала зробити її саму як партію зайвою).

Дозвольте мені коротко узагальнити аналіз поняття. Під легітимністю я розумію гідність визнання політичного порядку. Домагання легітимності стосується соціально-інтегративного дотримання нормативно визначеної ідентичності суспільства. Легітимація слугує тому, щоб здійснити це домагання, тобто показати, як і чому наявні (або запропоновані) інституції придатні застосовувати політичну владу так, щоб здійснювалися конститутивні для ідентичності суспільства цінності. Те, чи переконують легітимації, чи стають вони гідними довіри, залежить, безперечно, від емпіричних мотивів; але ці мотиви не утворюються незалежно від сили виправдання самих легітимацій, що підлягає формальному аналізу, або, інакше кажучи, від потенціалу легітимації або від підстав, які можуть бути мобілізовані. Те, що буде прийматися як підстава, котра має силу досягти згоди й утворити відповідну мотивацію, залежить від потрібного *рівня виправдання*. Оскільки я хотів би використати поняття легітимації реконструктивно, коротко торкнуся цієї внутрішньої структури виправдань.

2. П. фон Кільмансегг переконливо розкритикував веберівські типи легітимації й запропонував розглядати традиціоналізм і харизму як стани, які може припускати *кожний легітимний* порядок. Ми хочемо відрізнити ці аспекти встановлення й збереження легітимної влади від проявів легітимної влади, типів панування. Тут ми знов можемо відділити підстави, *що легітимують* панування, від *інституціалізації*. Певні системи інституцій погоджені з відповідним рівнем виправдання, інші ні.

Я можу, звичайно, охарактеризувати історично відомі рівні виправдання не відповідно до його формальних якостей (як це було б необхідно), а лише проілюструвати через деякі вказівки. У ранніх високих культурах панівні родини набували обґрунтування за допомогою міфів походження. Так, фараонів уявляли спочатку навіть як богів, наприклад, як бога Хоруса, сина Озіріса. На цьому рівні цілком достатньо наративних підстав, а саме міфічних оповідей. З розвитком імперій старих високих культур зростає потреба в легітимації; вже не тільки особа володаря має бути виправданою, а й політичний порядок (щодо якого володар

може чинити насильство). Цьому слугують космологічно обґрунтовані етики, високі релігії й філософії, що сходять до великих засновників: Конфуція, Будди, Сократа, ізраїльських пророків та Ісуса (14). Ці раціоналізовані картини світу мають форму догматизованого знання. Місце аргументів заступають оповіді. Існують, звичайно, останні підстави, засадничі принципи, які пояснюють світ загалом (природний і людський світ). На цьому шаблі стоїть також онтологічна розумова традиція. Нарешті, у Новий час, особливо з початку виникнення модерної науки, навчаються суворіше відрізнити теоретичну аргументацію від практичної. Статус останніх підстав стає проблематичним. Класичне природне право реконструюється; нові теорії природного права, які легітимують модерну державу, що виникає, висувають домагання значущості, незалежне від космологій, релігій або онтологій.

Цей розвиток веде в Руссо й Канта до висновку, що в практичних питаннях, у питаннях виправдання норм і дій, місце змістовних принципів, таких як природа або Бог, заступає формальний принцип розуму. *Виправдання спираються* тут не лише на аргументи – як це трапляється в межах філософськи зумовлених картин світу. Тепер, оскільки останні підстави більше не можуть ставати теоретично переконливими, *легітимувальної сили набувають формальні умови виправдання. Процедури й передумови розумової узгодженості самі стають принципами.* У договірних теоріях від Гоббса й Локка до Джона Ролза (15) фікції «природного стану» або «оригінальної позиції» мають також сенс специфікації умов, за яких стає можливим виразити згоду щодо спільного інтересу всіх учасників [традиційно передбачуваного договору], – і цією мірою їх можна вважати розумними. У трансцендентально повернених теоріях від Канта до Карла-Отто Апеля (16) ці умови ставатимуть всезагальними й неминучими передумовами розумного формування волі, перенесеними або взагалі в суб'єкт, або в спільноту ідеальної комунікації. В обох традиціях ними є формальні умови можливого досягнення консенсусу, які отримують силу останніх підстав легітимації.

Рівнями виправдання я називаю формальні умови прийнятності підстав, які надають легітимації ефективності, її погоджувальну й мотивують силу. Ці рівні можна впорядкувати ієрархічно. Легітимація подоланого шабля, незалежно від того як він виглядає змістовно, з переходом до наступного, більш високого рівня знецінюється: не ця або та підстава, а вид підстав є тим, що вже більше не переконує. Таке знецінення потенціалів легітимації всього масиву традиції відбувається у високих культурах під час відділення від міфічного мислення, у Модерні – під час відділення від космологічних, релігійних і онтологічних розумових фігур. Я припускаю, що мотиви знецінення перебувають у

тісному зв'язку із соціально-еволюційними переходами до нових навчальних рівнів – тих, які встановлюють умови можливості навчальних процесів у вимірі як об'єктивувального мислення, так і мислення практичної розсудливості. Я не можу зупинятися більше на цьому питанні. Для проблеми легітимності Нового часу вирішальним у будь-якому разі є те, що рівень виправдання стає рефлексивним. Самі процедури й передумови виправдання є тепер основами легітимації, на які спирається значущість легітимації. Ідея угоди, яку реалізують всі як вільні й рівні, визначає процедурний тип легітимності Нового часу (вона суперечила ідеї засвоюваного знання впорядкованого світу, яка визначала класичний тип легітимності). Йому відповідає змінене становище суб'єктів. У наївній установці міф зберігається правдивим. Міфічні знання про Бога, космос і людський світ позначаються як передане в традиції вчення мислителів або пророків. Як такі, що зустрічаються за ідеалізованих умов угоди, вони передбачають володіння навіть інтерпретативною компетенцією (17). *Процедурний тип легітимації* розробляє спочатку Руссо. *Contract Social*, що закріплює розрив із природним станом, означає новий суспільний принцип поведінкового регулювання: він указує, завдяки чому «місце інстинкту в поведінці (людини) може заступити справедливість». Та ситуація, у якій кожен одинак з усіма його природними правами «цілком передає себе у власність» спільноти, узагальнює умови, за яких легітимними вважаються тільки такі положення, які виражають спільний інтерес, а саме загальну волю: «навіть якщо кожний повністю віддає себе, це є станом, однаковим для всіх; і якщо цей стан є однаковим для всіх, ні в кого немає інтересу в тому, щоб зробити його скрутнішим для інших» (18). Однак Руссо розумів запропонований ним ідеальний договір не лише як визначення рівня виправдання; він змішав впровадження нового принципу легітимації з проектом інституціалізації справедливого панування. Всезагальне волевиявлення (*volonte generale*) має не лише пояснювати підстави значущості, а й позначати місце суверенітету. Це внесло плутанину в обговорення демократії, яка дається взнаки аж до сьогодення.

Згодом я ще повернуся до обговорення теми демократії рад (*Rätedemokratie*) (19). Якщо точно охарактеризувати політичні порядки демократії, яких має вистачати процедурному типу легітимності, тоді питання демократизації можна обговорювати як такі, якими вони є по суті, – як організаційні питання. Тоді це залежить від конкретної для даного суспільства вихідної ситуації, від наявного становища інтересів, від ігрового простору настанов щодо правових норм, інформації й т. д., від того, які організаційні типи та які механізми більш підходящі, щоб пропонувати процедурно легітимні рішення й відповідні інституції.

Тут потрібно мислити, звичайно, у категоріях процесу. Я можу спробувати розглянути демократичний устрій суспільства тільки як самоконтрольований навчальний процес. Ідеться про те, щоб знайти установи, які спроможні обґрунтовувати припущення таким чином, щоб базові інституції суспільства й політичні засадничі вирішення зустрічали невимушене схвалення всіх зацікавлених осіб, якби ті могли брати участь у дискурсивному волеутворенні як вільні й рівні. Демократизація не може означати деяку апріорну преференцію для певного організаційного типу, наприклад для організаційного типу так званої зрівнювальної демократії.

Так само «рухається по похилій» дискусія між представниками нормативної демократичної теорії, з одного боку, і однієї «реалістичної», емпіричної, демократичної програми, з другого (20). Якщо демократію інших систем панування розрізнити через розумний принцип легітимності, а не через апріорі відмінні організаційні типи, тоді взаємна критика не влучає в ціль. Шумпетер і його прихильники пояснюють демократію через метод вибору еліт. Я вважаю це ризикованим зовсім не тому, що їх «елітна конкуренція» несумісна з формами базової демократії; можна уявити собі вихідні ситуації, у яких продукуються, скоріше за все, конкурентно-демократичні процеси, інституції й рішення, які залишають за собою припущення розумної легітимності. Я вважаю концепцію Шумпетера сумнівною, оскільки вона визначає демократію через процеси, які не мають нічого спільного з процедурами й передумовами вільної угоди й дискурсивного волеутворення. Процеси демократичного панування еліт розглядаються децизіоністськи, так що вони не можуть пов'язуватися з ідеєю виправдання на основі узагальнення інтересів. З другого боку, нормативні демократичні теорії слід засуджувати не за те, що вони дотримуються цієї процедурної легітимності. Але вони зазнають виправданої критики, як тільки переплутують рівень виправдання панування із процесом організації панування. Інакше можна легко заперечити саме те, що знав уже Руссо: те, що достеменної демократії ніколи не існувало й ніколи існувати не буде.

Очевидно, що розрізнення між домаганнями значущості та інституціями панування, з огляду на модерну державу, створює труднощі. Так, наприклад на думку П. фон Кільмансегга, хоч угоду й згоду треба зробити умовою легітимного здійснення панування, вони, однак, не можуть бути основою значущості легітимності, оскільки легітимність відбувається лише через «звернення до безумовно значущого» (21). Через це Кільмансегг не досягає суті новочасного переходу легітимної влади *на рівень рефлексивного виправдання*. Безумовна значущість задовольняє лише процедури й передумови угоди; будь-які угоди є дійсними як

розумні, а саме як виявлення спільного інтересу, якщо їх можна було б здійснити тільки за ідеальних умов, які створюють лише легітимність. Схоже непорозуміння можна знайти й у Генніса. Легітимність здійснення панування в сучасній державі тримається, на його думку, на «передостанніх підставах», які вказують на «останні підстави» в цій архітектурі тільки як на перешкоди легітимного панування. Генніс згадує, можливо, про приватизацію релігійної влади, за якої скінчилися конфесіональні війни, і про все те, що виступає сьогодні на поверхні під прапором плюралізму (прапором, що скоріше приховує, ніж сигналізує). Однак що ж все-таки було легітимовано конфесіональною нейтралізацією держави, як не ті дискурси, тобто ті обґрунтовувальні аргументації, що точилися від Гоббса до Гегеля, аби зробити їх як певні способи врегулювання спільним інтересом всіх учасників? Сьогодні вже не легітимують ані передостанні, ані останні підстави — хто стверджує це, потрапляє на рівень середньовіччя. Легітимувальну силу мають сьогодні лише правила й передумови комунікації, які дають змогу відрізнити досягнуту тільки серед вільних і рівних *угоду* або домовленість від контингентної або змушеної *згоди*. Те, чи можна пояснити такі правила й комунікативні передумови скоріше за допомогою конструкцій природного права й договірних теорій, *ніж* за допомогою понять деякої трансцендентальної філософії або деякої мовної прагматики, чи можна витлумачити їх цілком у межах теорії розвитку моральної свідомості, є вторинним у нашому контексті.

Перекручено витлумачують модерний рівень виправдання також ті, хто відчуває себе піднесеними над староевропейським рівнем. Вони вважають, що для процедурної легітимності, у значенні розсудливого погодження, можна створити за допомогою певної «процедури» її заміну, що *відповідала би* формальним характеристикам здійснення панування (22). Справді, нормативна сила фактичного — це не химера; але вона є індикатором того, що багато норм здійснюються всупереч волі тих, хто їх дотримується. Перш ніж норми панування над масою населення буде безпідставно прийнято, потрібно було б цілком зруйнувати комунікативні структури, у яких формуються аж до сьогоднішнього дня мотиви наших дій. Але ми не маємо жодних метафізичних гарантій стосовно того, що це відбудеться (23).

3. Тепер я хотів би розглянути (з належною стислістю) проблеми легітимності, які виникають в умовах сучасної держави. Ми характеризуємо цю державу такими ознаками, як монополізація легітимної сили, централізоване й раціональне (у сенсі Макса Вебера) управління, територіальність і т. д. Ці ознаки описують структуру державної організації, що стає помітною лише тоді, якщо ми звільняємося від політологічно

орієнтованого звуження погляду на державу й досліджуємо виникнення капіталістичного суспільства. Воно вимагає іншої державної організації, відмінної від безпосередньо політично конституційованих класових суспільств великих імперій – чи то в старому Єгипті, у Китаї, Індії, Римі, чи в європейському феодализмі. Дозвольте мені розділити внутрішній і зовнішній аспекти цього процесу державоутворення – з погляду [уявлюваного спостерігача] *ззовні всередину та зсередини назовні*.

Погляд всередину (внутрішній аспект) дає можливість зрозуміти сучасну державу як результат диференціації економічної системи, яка децентралізує й неполітичним шляхом, тобто через ринок, врегулює процес виробництва. Держава формує умови, за яких громадяни як приватні особи, що конкурують і діють стратегічно, здійснюють процес виробництва. Сама держава не виробляє, проте є допоміжною для підприємців, для яких певні функціонально необхідні інвестиції ще не рентабельні або вже не рентабельні.

Інакше кажучи: держава розробляє й гарантує буржуазне приватне право, грошовий механізм, певні інфраструктури, загалом передумови міцності деполітизованого, звільненого від моральних норм і орієнтацій на споживацькі цінності економічного процесу. Оскільки сама держава не господарює по-капіталістичному, вона має виділяти ресурси для власної організаційної роботи із приватних доходів. Сучасна держава – це податкова держава (Шумпетер). Із цих визначень випливає констеляція держави й буржуазного суспільства, до аналізу якого постійно докладає зусиль марксистська теорія держави (24). Порівняно з державою феодализму або старих імперій модерна держава отримує більшу функціональну автономію, і в межах сильнішої функціональної специфікації зростає також ефективність модерного керування громадянами й окремими групами. Однак, з другого боку, комплементарне відношення, у яке тепер держава вступає з економікою, допомагає з'ясувати економічне обмеження державної свободи управління. «Оскільки (держава) є водночас як вилученою з капіталістичного виробництва, так і залежною від нього, ... вона змушена обмежуватися підготовкою формальних (історично дедалі кращих) матеріальних умов і передумов для того, щоб виробництво й накопичення могли здійснюватися безперервно та щоб їх безперервність не зазнавала невдач через матеріальну, часову й соціальну нестабільність, що властива безладному усупільненню капіталістичного процесу» (25). Крім того, передмодерна держава стояла перед завданням захищати суспільство від дезінтеграції, не маючи можливості вільно керувати потужностями суспільної інтеграції; на противагу цьому модерна держава спрямовує свої організаційні потужності безпосередньо на те, *щоб виділити* зі своєї сфери суверенного панування підсис-

тему, яка виступить заміною (принаймні частково) системної інтеграції, що здійснюється *поверх* цінностей і норм соціальної інтеграції й регулює відносини обміну (26). Тепер розгляньмо зовнішній аспект нової державної структури. Модерна держава виникає не сама по собі, а як система держав. Вона утворилася в Європі XVI ст., коли традиційні структури влади були розсіяні, а культурна гомогенність достатньо велика, коли світське й духовне правління розділилися й розвинулися торговельні метрополії тощо (27). І. Валлерштайн показав, що сучасна система держав виникає в середовищі «європейської світової економіки», тобто світового ринку, яким володіли європейські держави (28). Однак різниця [в силі] влади між центрами й периферією не означає, що будь-яка окрема держава могла б придбати владу контролю над світовими відносинами обміну. Це означає: сучасна держава утворилася не тільки разом із внутрішнім, але й із зовнішнім економічним докільям. Так пояснюється також своєрідна форма суверенітету держави, що визначена відношенням до суверенітету інших держав. Приватна автономія окремих, стратегічно діючих економічних суб'єктів ґрунтується на взаємному визнанні, яке правовим чином санкціоноване й може бути врегульоване універсалістськи. Політична автономія окремих державних сил, що діють стратегічно, ґрунтується на взаємному визнанні, яке санкціоноване за допомогою погрози воєнної сили й тому залишається, усупереч міжнародно-правовій огорожі, окремою й природною. Війни й мобілізація ресурсів для створення постійних армій і флотів майже три століття залишатимуться конститутивною ознакою сучасної системи держав, якою вона була після Вестфальського миру. Демонтаж податкового управління та й взагалі центрального управлінського апарату був зумовлений цими імперативами принаймні так само сильно, як і безпосередньо організаційними потребами капіталістичних економік (29). Якщо тримати перед очима ці обидва аспекти державної структури, стає зрозуміло, що процес державоутворення мав справляти зворотний вплив на форму колективної ідентичності. Тепер великі імперії характеризувалися тим, що, як комплексні цілісності з домаганням універсальності назовні, вони могли відмежовуватися від територіально точно не визначеної периферії лише через приєднання (анексію), через оподатковуване даниною підпорядкування й через асоціацію. Усередині ідентичність таких імперій потребувала свого затвердження лише у свідомості невеличкої еліти, вона могла співіснувати зі слабо інтегрованими іншими ідентичностями додержавного, архаїчного походження. Виникнення націй показує, як цей вид колективної ідентичності перетворювався під тиском модерної державної структури. Нація – це (ще недостатньо проаналізована) структура свідомості, яка відповідає принаймні двом імперативам. По-

перше, у внутрішньому аспекті, вона робить формально рівноправні (egalité), структури буржуазного приватного права (а пізніше політичної демократії) суб'єктивно сумісними, у зовнішньому аспекті, вона робить їх сумісними з партикуляристськими структурами самоствердження суверенних держав; по-друге, вона дає змогу досягти високого рівня суспільної мобілізації населення (адже у формуванні національної свідомості беруть участь усі). Французьку революцію також можна розглядати тут як типовий випадок: нація виникає разом із буржуазною конституційною державою й загальною військовою повинністю. Я нагадав про структури державоутворення й становлення нації, оскільки вони можуть допомогти зробити зрозумілою легітимацийну тематику, яка супроводжувала формування буржуазної держави. Якщо, частково задля простоти, зупинитися на обговоренні теорій держави, можна дуже узагальнено розрізнити п'ять комплексів проблем (30). Ці тематичні шари можуть подовжувати своє існування через століття. Перші два відображають конституювання нового рівня виправдання, три інші – структури модерної держави й нації.

а) *Секуляризація*. Разом із функціональною специфікацією завдань суспільного управління й формування уряду утворюється поняття політичного, яке прагне до внутрішньо притаманного політиці виправдання. Тому відділення легітимациї державної сили від релігійних традицій стає спірним пунктом першого шару. Наскільки мені відомо, Марсилій із Падуї є одним із перших, якщо не першим, хто спираючись у своєму листі *Defensor pacis* (1324) на ідеї Аристотеля, критикує теорію *translatio imperii*¹ і водночас будь-яке теологічне виправдання цього (31). Ця суперечка сягає XIX століття, у якому консервативні теоретики, такі як де Бональд і де Местр, намагаються ще раз релігійно обґрунтувати сили церковної традиції, монархії та станового суспільства.

б) *Право розуму*. Велика дискусія між раціональним і класичним природним правом, яка також не вщухає до XIX ст., зосереджується на розробці процедурного типу легітимациї (32). Від Гоббса до Руссо й Канта провідні ідеї розумної угоди та самовизначення було витлумачено настільки широко, що оголилися всі онтологічні конотації й питання справедливості та всезагального блага могли перейти в компетентність практичного розуму. Імплицитно ця суперечка спричиняє знецінення рівня легітимациї, залежного від картини світу.

в) *Абстрактне право й капіталістичний рух товарів*. Раціональне природне право має, звичайно, не тільки формальний бік, а й змістовний. Від Гоббса й Локка, через шотландську моральну філософію (Д. Юм,

¹ міна імперій(лат.). – Прим. перекл.

А. Сміт, Дж. Міллер), французьких просвітницьких філософів (Гельвецій, Гольбах), класичну політичну економію й до Гегеля виникає теорія буржуазного суспільства, яка пояснює буржуазну систему приватного права, основні свободи громадянина й капіталістичний економічний процес як порядок, що гарантує свободу й максимізує спільне благо (33). На новому рівні виправдання можна відстоювати тільки універсалістськи організований державний і суспільний порядок. Суперечка із традиціоналістами зачіпає тему історичної ціни, якої вимагають буржуазні ідеали, прав індивіда, меж раціональності, а сьогодні – вже й тему «Діалектики Просвітництва».

г) *Суверенітет*. Здійснення монархічного суверенітету у внутрішньому й зовнішньому аспекті розпалює суперечку, що ведеться спочатку відповідно до фронтів конфесіональної війни. (Див. про це публіцистику, присвячену протестантським антимонархічним рухам після Варфоломійської ночі 1572 р.) Від Бодена до Гоббса питання суверенітету вирішувалося тоді в сенсі абсолютизму. Протягом XVIII ст. було здійснено спроби перетворити князівський суверенітет на народний, щоб зовнішній суверенітет держави можна було поєднати з політичною демократією. Народний суверенітет є, звичайно, дифузійним поняттям боротьби, яка розгортається в конституційних суперечках XIX століття. У ньому збігаються різні розумові мотиви: суверенна державна влада з'являється водночас як вияв нового принципу легітимності й панування третього стану, а також національної ідентичності.

д) *Нації*. Цей останній комплекс набуває особливого значення, оскільки в дуже диференційованих культурах національна свідомість непомітно розвинулася переважно на підставі спільної мови, перш ніж вона драматизується в рухах за незалежність. Власне суперечливою тема національної ідентичності стає тільки там, де, як у державах-спадкоємницях зруйнованої в 1804 імперії, процеси модернізації уповільнюються, отже, в XIX столітті. Справді, націоналізм, який, як у бісмарківській імперії, слугує тому, щоб ізолювати внутрішніх ворогів, «ворогів рейху», таких як соціалісти, поляки та католики, віддзеркалює вже не тематику легітимації буржуазної держави в період її формування, а конфлікти легітимації, у які вона потрапляє, як тільки досягає свідомості того, що сучасне буржуазне суспільство не ліквідує класові структури, а вперше демонструє їх як *суто соціально-економічні* класові структури (34). Цей шок нейтралізує погроза легітимності, яку з XIX століття втілює міжнародний робочий рух.

Дотепер ішлося про тематику легітимації, яку було порушено разом із темою здійснення капіталістичного способу виробництва та з темою заснування сучасної держави. Вони є виявами проблем легітимації,

масштаб яких залишається прихованим доти, доки обмежується, як це уявляє Генніс, деякими перипетіями класової боротьби, деякими історично значущими кризами легітимації, що мали значні наслідки для буржуазної революції. Те, що все має бути легітимованим, залишається тільки передбачати в його дійсному масштабі, якщо оглянути сліди репресій, що тривають століттями, великі війни та невеликі повстання й поразки, які обрамляють шлях до сучасної держави. При цьому я думаю, аби надати приклад, про опір тому, що в дослідженні модернізації обговорюється під рубриками «penetration» (проникнення адміністративної влади) і «social mobilization», – про голодні бунти, коли руйнується мережа постачання харчових продуктів; податкові бунти, коли стає нестерпною суспільна експлуатація; бунти проти мобілізації рекрутів і т. д. Ці локальні повстання проти виявів модерної держави просочуються в XIX ст. (35). Вони відділяються від соціальних конфліктів з державою кваліфікованих робітників, промислових робітників, сільського пролетаріату. Ця динаміка породжує нові проблеми легітимації. Буржуазна держава могла покладатися не тільки на інтеграційну силу національної свідомості, вона мала намагатися погасити закладені в економічній системі конфлікти та включити їх, як інституціалізовану боротьбу за розподіл, до політичної системи. Там, де це вдалося, сучасна держава набуває однієї з форм соціально-державної народної демократії.

4. Виступаючи на конгресі фахівців, я хотів би зробити лише деякі зауваження щодо проблем легітимації в розвинених капіталістичних суспільствах, а саме зауваження

- а) щодо засадничого конфлікту, з якого випливають сьогодні проблеми легітимації,
- б) щодо обмежувальних умов розв'язання проблеми й
- в) щодо двох шаблів делегітимації.

а) Вислів «соціально-державна широка демократія» нагадує дві дієви для легітимації властивості політичної системи. Він свідчить, насамперед, про те, що системна опозиція, яка виникла в робочому русі, була пом'якшена відрегульованою партійною конкуренцією. Крім того, вона:

- інституціалізує опозиційні ролі,
- формалізує та встановлює на тривалий термін легітимаційний процес,
- періодизує відхилення легітимації й каналізує позбавлення легітимації у формі зміни уряду,
- і, нарешті, *дає можливість усім* як виборним громадянам *брати участь* у процесі легітимації.

Звичайно, легітимаційних погроз можна уникнути лише тоді, якщо держава, це другий момент зазначеного вислову, можливо, як соціальна держава, може показати себе як така, що перехоплює дисфункціональні побічні дії економічного процесу й робить їх безпечними для кожного зокрема, а саме:

- заднім числом, завдяки системі соціального забезпечення, яка має зменшувати пов'язаний зі слабкими ринковими позиціями «основний ризик»,
- і, запобігливо, завдяки системі забезпечення умов життя, яка має функціонувати насамперед через рівний доступ до формальної шкільної освіти.

Виконання цього соціально-державного програмування, яке в народній демократії становить якщо не основу, то принаймні необхідну умову легітимації, передбачає, звичайно, відносно стабільну економічну систему. Тому держава, на думку Бьокенфьорде (Böckenförde), приймає, як основоположну, «поруку в разі невиконання» щодо функціонування економічного процесу¹.

Завдяки структурним ризикам, вбудованим у розвинену капіталістичну економіку, щодо цього сьогодні не існує жодної розбіжності. Йдеться, насамперед, про

- кон'юнктурно зумовлені зупинки процесу накопичення,
- зовнішні витрати приватного виробництва, які не можуть достатньою мірою передбачати породжувані ним самим проблемні ситуації, і про
- зразки привілеїв, ядро яких становить незалежний від структури нерівний розподіл доходів і майна.

Отже, трьома великими колами компетенцій, якими вимірюється сьогодні потужність уряду, є: кон'юнктурна політика, що гарантує розвиток, вплив структури виробництва, орієнтований на колективну потребу, і корекції щодо зразка соціальної нерівності. Тепер проблема полягає не в тому, що такі завдання стають потрібними державі й що вона має приймати їх як засадничі; конфлікт, у якому можна побачити, слі-

---

¹ Ернст Вольфганг Бьокенфьорде, відомий експерт з конституційного права, екс-суддя федерального конституційного суду. Відомий у ФРН своїми публічними виступами, а також науковими працями, присвяченими правовим гарантіям людської гідності в умовах сучасної демократії. Широко популярні його оцінки демократії як форми правління, котра безперервно руйнує й корумпує передумови свого власного існування (наприклад, соціальні відносини). Це повною мірою стосується, на його думку, і сучасної демократично свободної держави, яка, незважаючи на її підпорядкованість верховенству закону, тримається на передумовах, які вона неспроможна гарантувати. (Матеріал із: <http://www.linguee.de/deutsch-englisch/search>. М. Р. І.).

дом за С. Оффе, джерело проблем легітимації, полягає в тому, що держава має виконувати всі ці завдання, не порушуючи функціональних умов капіталістичної економіки, тобто не порушуючи комплементарне відношення, яке виключає державу з економічної системи й водночас робить її залежною від динаміки цієї системи (36). З історичного погляду, держава з самого початку мала захищати нормативно визначене у своїй ідентичності суспільство від дезінтеграції, залишаючись при цьому позбавленою можливості вільно розпоряджатися потужностями суспільної інтеграції, так нібито здатна підвестись над суспільством і посісти місце господаря соціальної інтеграції. За нинішніх умов сучасна держава виконує насамперед саме цю функцію, гарантуючи передумови міцності знедержавленої приватно-господарчої системи. Порушення й небажані побічні дії процесу накопичення могли тривати доти, доки не привели до позбавлення їх легітимації як інтереси, що заподіювали шкоди, оскільки могли вважатися особистими інтересами й затверджуватися як такі. Проте, мірою того як капіталістичний економічний процес дедалі глибше проникає в сфери життя й підпорядковує їх своєму принципу усупільнення, системний характер буржуазного суспільства ущільнюється. Взаємозалежність станів у цих колись приватних сферах підвищує схильність до ушкоджень, а також надає цим порушенням політично релевантного виміру. Так, дисфункціональні побічні дії економічного процесу можна все менше відділяти одну від одної й все менше робити нейтральними щодо держави. Звідси випливає головна *компетенція держави щодо [виявлення] недоліків* і водночас підозра щодо державної компетенції усунення недоліків, які ставлять державу перед дилемою. З одного боку, визначення недоліків і критеріїв успіху підштовхують, під час розгляду цих недоліків, у сферу політичних цільових настанов, що потребують легітимації; позаяк держава має застосовувати легітимну владу, якщо вона приймає згаданий каталог завдань. З другого боку, держава не може при цьому застосовувати легітимну владу, як зазвичай вона робить, коли треба провести зобов'язувальні рішення, а може лише маніпулювати іншими, щоб вирішення інших не порушувалися в їх приватній автономії. Непряме керування є відповіддю на цю дилему, і межі ефективності непрямого керування сигналізують про наявну тут дилему (37). Проблема легітимації держави полягає сьогодні не в тому, як функціональні відносини між державною діяльністю й капіталістичною економікою можна приховати не порушуючи ідеологічних визначень загального блага. Такого більше не може бути, принаймні в добу економічної кризи, — і марксистське викриття більше не потрібне. Проблема полягає, скоріше, в тім, щоб найкращим чином представити або принаймні *принустити* успіхи капіталістичної економіки як такі, що вияв-

ляються під час системного порівняння того, як здійснюються загальні інтереси, причому відповідно до програми держава зобов'язується утримувати дисфункціональні побічні дії в прийнятних межах. У цьому розподілі ролей держава досягає легітимності у здійсненні легітимаційної підтримки, якої потребує суспільний устрій.

б) Як помічник легітимації держава здатна тільки довести власну спроможність, якщо вона успішно обробляє свої, отримані відповідно до програми завдання, — і це цілком можна перевірити. Тому легітимаційну тематику, що виходить сьогодні на передній план, можна затвердити на лінії між технократичними тезами й моделями участі. На цьому я не буду зупинятися далі (38). Однак я хотів би згадати про низку обмежувальних умов, за яких держава має розпочати сьогодні обробку своїх легітимаційно-дієвих завдань (39). З комплементарного відношення між державою й економікою випливає конфлікт цілей, який усвідомлюється в усій його дієвості, перш за все, у фазі кон'юнктурного спаду: конфлікт між політикою стабільності, яка має вивірити свої заходи щодо циклічності власної динаміки економічного процесу, з одного боку, і політикою реформ, з другого боку, яка має компенсувати соціальні витрати на капіталістичний розвиток і вимагає інвестицій, залишаючи поза увагою побоювання щодо кон'юнктурного стану й виробничо-економічної рентабельності (40). З погляду назовні розвиток світового ринку, інтернаціоналізація капіталу й праці (41) також обмежили свободу дій національної держави. Звичайно, проблеми, які для країн, що розвиваються, випливають із їх міжнародного нашарування, можна розділити на сегменти таким чином, щоб вони не чинили зворотний вплив на процес легітимації в розвинених країнах. Не можна, однак, нейтралізувати наслідки переплетення національних економік, наприклад вплив багатонаціональних підприємств. Задовольнити потребу в координації на міжнародному рівні дуже нелегко, оскільки тривалий час уряди здобували легітимації лише за допомогою національних вирішень і мушили при цьому реагувати на значні розбіжності в темпах національного розвитку в різних країнах.

(1) Аж до середини нашого століття національна ідентичність була виражена в просунутих європейських країнах настільки сильно, що кризи легітимності могли сприйматися принаймні націоналістично. Сьогодні кількість ознак збільшується через те, що виснаження настало не тільки там, де національна свідомість стає надмірно роздратованою, а й в усіх старих націях, де почався процес ерозії. Цьому може сприяти невідповідність, що існує між всесвітніми системно-інтегративними механізмами (світовий ринок, види озброєння, інформація, пасажирське

сполучення й т. д.) і компактною соціальною інтеграцією держави. Сьогодні вже не так просто виокремити внутрішніх і зовнішніх ворогів за національними ознаками. У ролі заміни служать ознаки системної опозиції (наприклад, відповідно до «Постанови про радикальні елементи»¹; але, навпаки, виявляється, що членство в системі не дає змоги ґрунтуватися на деякій позитивній ідентифікаційній ознаці.

4. Соціально-структурні умови не дуже сприятливі також і для планування ідеології (Луманн). З одного боку, горизонтальне й вертикальне поширення системи освіти полегшує соціальний контроль над засобами масової інформації. Але символічне використання політики ставатиме внаслідок цього (згідно з М. Едельманом) також дедалі сприйнятливішим до практик самоспростування. Увечері можна побачити в денному огляді, як видатні діячі від СДПГ розбирають по буквах регулювання капіталовкладень як «далекоглядну промислову політику»; наступного дня читають у «Шпигелі» Венеру Дементі: «Ми живемо в часи, коли все вирішує семантика» (причому я на хвилинку утримався б від вибіркового розповсюдження «Шпигеля»).

в) Якщо за цих обмежувальних умов державі не вдається утримувати дисфункціональні побічні дії капіталістичного економічного процесу в межах, які ще приймає весь загал виборців; якщо тут також не вдається самотужки знижувати пороги прийнятності, – появи делегітимації неминучі. Спочатку вона позначена симптоматикою загостреної боротьби за розподіл, що здійснюється за правилами гри з нульовою сумою між державним коефіцієнтом, коефіцієнтом зарплати й нормою прибутку. Темп інфляції, державна фінансова криза й коефіцієнт безробітності, які лише обмежено можуть замінити один одного, – це показчик відмови від завдання забезпечення стабільності; крах політики реформ є ознакою відмови від завдання замінювати небажані структури виробництва й привілеї. У Федеративній республіці є до цього часу деякі з цих симптомів, проте відхилення в політичній системі майже мінімальні. Я не маю у своєму розпорядженні даних, за допомогою яких ми могли б задовільно пояснити цю обставину та які допомогли б нам правильно оцінити вагомість окремих факторів – наприклад, роль тенденційного повороту, який виходив спочатку від вищих навчальних закладів і був цілеспрямовано спричинений мобілізацією страху, великим антропологічним песимізмом, присяганням чеснотами підпорядкування й деякими іншими аргументами.

¹ У післявоєнні роки ця «Постанова» обмежувала діяльність прогресивних організацій ФРН. – Прим. перекл.

Зрозуміло, делегітимації на цьому шаблі припускають, що категорії відшкодувань, навколо яких ведеться боротьба за розподіл, є неоскаржуваними. Хочуть грошей, вільного від праці часу й надійності. Ці первинні блага (primary Goods) стають представленими конкретніше як нейтральні щодо мети засоби досягнення невизначеної розмаїтості, які відповідають цінності вибраних цілей. Звичайно, йдеться при цьому про мультифункціонально застосовувані, досить абстрактні засоби; проте ці засоби масової інформації чітко визначають окреслені тут структури сприятливих можливостей (opportunity structures). У цих засобах масової інформації відбивається спосіб життя приватних власників товарів, які вкладають свою власність, а саме робочу силу, продукти або засоби платежу, у відносини обміну й цим сприяють капіталістичній формі мобілізації ресурсів (42). Я не хочу окремо досліджувати ознаки цього успадкованого, професійного й цивільного приватизму. Я також не хочу критикувати спосіб життя, який має своїм пунктом кристалізації «присвійний індивідуалізм» (Макферсон). Я тільки маю сумнів, чи міг би у відповідних системі відшкодуваннях відбитися спосіб життя, з огляду на відкриті саме через капіталістичний розвиток альтернативу, що була сьогодні легітимована так само переконливо, як це вдалося свого часу Гоббсу. Звичайно, такі легітимаційно релевантні запитання зовсім не слід допускати лише в тому разі, якщо нашим фінансовим ділкам вдасться перетворити суто практичні питання на технічні; якщо це вдається, тоді більше не поставатимуть запитання, які радикалізують ціннісний універсалізм буржуазного суспільства.

В іншому разі прагнення щастя (Pursuit of Happiness) могло б одного разу означити дещо інше, наприклад, вже не накопичення заради приватного використання матеріальних речей, а здійснення соціальних відносин, у яких панує взаємність; при цьому задоволення не означає триумф одного через пригноблення потреб іншого. У зв'язку з цим важливо, чи приєднується знову виховна система до системи службової діяльності та чи можна взагалі уникнути в культурному виробництві дискурсивного розрідження керованої значною мірою ззовні або традиційно усталеної інтерпретації наших потреб у батьківській хаті, школі, церкві, у парламентах, запланованих керуваннях або запланованих заходах.

5. Насамкінець я хотів би повернутися до поняттєво-аналітичного вихідного пункту наших міркувань. Що означає реконструктивне поняття, яке я використовую під час аналізу проблем легітимації?

Соціально-наукове обговорення процесів легітимації потрапляє сьогодні – також і в марксистських теоретиків (41) – до «сфери впливу Макса Вебера». Легітимність режиму панування визначається вірою

в легітимність підлеглих владі. При цьому йдеться про «віру в те, що структури, способи дії, вчинки, рішення, політики, службовці або політичні керівники держави володіють такими якостями, як правильність, відповідність, моральна порядність, й мають здобути визнання завдяки цим якостям»¹ (44).

Щодо системної теорії (Парсонс, Істон, Луманн) порушується питання, за допомогою яких механізмів досягається достатня межа легітимності або якими функціональними еквівалентами можна замінити легітимність, якої бракує (45). Питання про соціально-психологічні умови, за яких виникає віра в легітимність, теоретики навчання підводять під теорію мотивації слухняності (46). Отже, емпіристська заміна легітимності тим, що за неї приймають, дає змогу проводити добре продумані соціологічні дослідження (завдяки яким цінність успіху теоретико-системних і теоретико-поведінкових настанов стає загалом вирішальною). При цьому йдеться не про німецьку ідіосинкразію, як вважає Генніс, а про стан міжнародного дослідження.

Зрозуміло, можна довідатися про ціну, яку емпірик має платити за перевизначення свого предмета. Якщо об'єктна сфера схоплюється таким чином, що в ній не можна зустріти жодного легітимного порядку, а лише такий, що досі приймається за легітимний, — з аналізу випадає зв'язок, що за наявності комунікативної дії існує між підставами і мотивами; у всякому разі ставатиме методично виключене незалежна від того, хто діє, оцінювання підстав. Сам дослідник утримується від систематичного оцінювання підстав, на які спираються домагання легітимності. Щоправда, з часів Макса Вебера це вважається чеснотою; та навіть якщо погодитися з цією інтерпретацією, залишається підозра, що разом з мотивованістю «гарними підставами» легітимність має якимось чином впливати на віру в легітимність і готовність користися легітимно-

¹ У цитованій Габермасом монографії Роберта Перельмана ці якості, позначені автором термінами «Richtigkeit», «Angemessenheit», «moralischeGuten», майже збігаються— як термінологічно, так і за змістом— з покладеними Габермасом в основу «теорії комунікативної дії» основними домаганнями значущості людського мовлення: домаганнями істинності, правдивості й нормативної правильності. (Докладніше про це див. у розд. 3, 6, 12 цієї книжки.) Однак якщо у Перельмана йдеться переважно про природність цих людських якостей, то у Габермаса — про властивості (й водночас, вимоги до) інтерсуб'єктивності людського мовлення як продукту соціальної еволюції, а отже, й як медіуму формування людських якостей. Це дає йому можливість, по-перше, показати ідентичність вимог до легітимності урядів, урядовців і політиків основним домаганням значущості людського мовлення; по-друге, зв'язати необхідність ідентичності цих вимог з еволюційними вимогами до умов можливості самовідтворення й самопродовження людства.

Проте цілісна розробка взаємозв'язку зазначених перспектив і досі залишається відкритим питанням. — *Прим. перекл.*

му порядку. Однак чи є «гарні підстави» підставами, можна встановити лише в перформативній установці учасника аргументації, а не через нейтральне спостереження того, що цей або той учасник дискусії вважає гарними підставами. Звичайно, соціолог має справу з фактичністю домагань значущості, наприклад, із тим фактом, що певна популяція з певною численністю визнає заявлене певним політичним порядком домагання легітимності; однак чи може він знехтувати тією обставиною, що нормативні домагання значущості отримують визнання, між іншим, ще й тому, що їх вважають дискурсивно здійсненими, правильними, достатньо обґрунтованими? Це так само, як із домаганнями істинності: універсальність цього домагання дає соціологам можливість систематичної перевірки істинності твердження незалежно від того, чи вважають його в певній популяції істинним, чи ні. Для аналізу може бути важливо знати те, чи діяла популяція на основі думки, що відповідає стану речей, чи ж на основі хибної думки (наприклад, щоб установити, чи була визначальною для спостережуваної невдачі когнітивна помилка, чи є інші причини фіаско). Подібне могло б стосуватися нормативних домагань значущості політичних інституцій; хотілося б, наприклад, знати, чи повідомляє певна партія, що вона відмовляється дотримуватися існуючих угод через те, що легітимність держави підірвано, чи ж тут зіграли роль інші причини. Щоб обговорювати це, ми маємо бути здатними в розумний, тобто такий, що підлягає інтросуб'єктивній перевірці, спосіб систематично оцінювати домагання легітимності. Чи здатні ми на це?

Генніс, здається, такої думки. Він вважає обов'язковим «критично-нормативне відмежування від легітимності й нелегітимності». Але не називає метод або критерії цього відмежування. Він згадує про фактори легітимності: повага людей, ефективність виконання громадських завдань, погодження з державними структурами. Однак особистий авторитет слід запозичувати тепер із «джерел, що не підлягають обґрунтуванню». Те, що можна вважати ефективним виконанням завдання, визначається через стандарти. Останні, зі свого боку, пов'язані зі структурами, про легітимність яких Генніс говорить лише те, що вони здійснюються в різних національних варіантах. Він не говорить про те, що саме можна вважати підставою легітимності панування. Для цього потрібне нормативно змістовне поняття легітимності. Генніс не вводить таке поняття; однак, принаймні мовчки, він має посилається на нього. Староєвропейський покрій стратегії аргументації дає змогу припустити зв'язок із класичним вченням про політику.

У межах цієї традиції, що бере початок від Платона й Аристотеля, творили видатні автори, які досі оперують субстанційним поняттям моральності, нормативними поняттями гарного, добродесного, сус-

пільно благого тощо (47). У творах Ханни Арент, Лео Штрауса, Йоахіма Ріттера й інших саме неоаристотелізм переживає свого Ренесансу. Уже заголовок, під яким Ріттер опублікував свої аристотелівські студії – «Метафізика й політика», вказує на труднощі нинішнього стану аргументації. Класичне природне право є теорією, що залежна від картини світу. Христіан Вольф цілком розумів наприкінці XVIII ст., що практична філософія «у всіх її теоріях передбачає онтологію, природну психологію, космологію, теологію, а отже, всю метафізику» (48). Етика й політика Аристотеля немислимі без зв'язку з фізикою й метафізикою, у якій було розроблено такі основні поняття, як форма й субстанція, акт і потенція, цільова причина тощо. У полісі втілено уявлення про те, що...«природа із права», позаяк тільки завдяки полісу природа людини досягає свого здійснення,... тоді як у протилежному разі, там, де поліса немає..., людина може існувати як людина лише як можливість, а не актуально» (49). Настанову цього метафізичного мислення сьогодні вже не так просто зробити прийнятною. Тому не дивує те, що неоаристотелівські праці не містять систематичної теорії, а є зразками високого інтерпретаційного мистецтва, які вселяють істинність класичних текстів скоріше через тлумачення, ніж через обґрунтування.

Тому, безперечно, більше шансів мають деякі редуکتивні форми аристотелізму. Вони повертають практичну філософію, за зниження її теоретичного домагання, до герменевтики буденних уявлень про добро, добротність і справедливість, щоб потім запевняти, що під час розумного застосування цього знання зберігається незмінне ядро субстанційної моральності. Прикладом є Геннісове використання «Топіки» для політичної науки, а ще виразнішим – відмінне від гадамерівського тлумачення «Нікомахової етики»: «Філософська етика (перебуває) у тому самому стані, у якому перебуває кожний. Те, що вважається правильним із усього того, що ми стверджуємо або заперечуємо в судженні про нас самих або про інших, іде слідом за нашими загальними уявленнями про те, що є гарним і правильним, однак отримує свою власну визначеність тільки в конкретній дійсності конкретного випадку, який не є випадком застосування загального правила...». Загальне, типове, як те, що можуть висловити в поняттєвій всезагальності лише успадковані філософські дослідження, не є суттєво відмінним від того загального, що, як цілком нетеоретичне, посередньо узагальнене усвідомлення норм, керує в кожному морально-практичному міркуванні. Зазначене загально-типове не відрізняється від останнього вже остільки, оскільки воно включає те ж саме завдання застосування до даних обставин, яке характерне для всього звичаєвого пізнання такою ж мірою, як і для актів пізнання одинака та всіх політично ерудованих діячів» (50). Якщо ж філософська етика й

політична теорія нічого не можуть пізнати інакше, ніж так, що пізнаване вже містить повсякденне усвідомлення норм будь-яких популяцій, і якщо інакшим чином вони не можуть навіть знати про це, вони не можуть і обґрунтовано відрізнити легітимне панування від нелегітимного. Нелегітимне панування також натрапляє на схвалення, інакше воно не могло б довго тривати (треба лише набратися мужності згадати дні, коли великі маси людей без примусу стікалися на майдани й вулиці, щоб бурхливо вітати рейх, народ і фюрера – що ще інше мало проявитися в них, окрім нетеоретичного, посереднього усвідомлення норм?). Якщо, навпаки, філософська етика й політична теорія мають розкрити звичаєве ядро всезагальної свідомості й реконструювати його як нормативне поняття звичаєвого, тоді вони мають назвати критерії та вказати підстави, тобто продемонструвати теоретичне знання.

На цікавий, інспірований Віттгенштайном мовно-аналітичний варіант подібних труднощів ми натрапляємо в Ханни Піткін. Вона інтерпретує діалог про справедливість між Сократом і софістом Трасімахом, який Платон відтворює в першій книзі «Республіки» (51). Трасімах, якщо ми перемістимо його в сьогоденне обговорення, представляє емпіристський погляд: для нього справедливість є іншою назвою особистого інтересу сильнішого. Сократ розвиває нормативне поняття справедливості: кожний, хто називає річ несправедливою, мусить застосовувати стандарти й бути здатним обґрунтувати їх. Обидві сторони спираються на те, що між нормативним змістом поняття «справедливість», як її розуміли в ті часи греки і як її розуміють у сучасних інституціях, вчинках, практиках – щодо яких припускається, що вони легітимні і втілюють справедливість, – виникли значні розбіжності. Але тоді як Сократ критично повертає це поняття проти інституцій, його супротивник, аби описати застосовувану в ім'я справедливості дію, змістовно вихолощує (deflationiert) поняття.

Далі Ганна Піткін показує, чим відрізняються граматики обох мовних ігор, у яких той самий термін використовується одного разу без, а другий раз із лапками. Ми отримуємо різні «граматично» впорядковані установки, залежно від того, чи говоримо ми «картина мені подобається», чи «картина прекрасна» (адже в другому випадку ми можемо продовжити: «і все-таки вона мені не подобається»). Аналогічно постає справа, якщо ми говоримо «Х боровся за справедливу річ» або «Х стверджував, що бореться за справедливу річ» (оскільки в цьому випадку ми можемо продовжити «однак насправді він переслідував свої власні інтереси»). Установка, яку ми отримуємо під час вживання нормативних понять, таких як справедливість, краса, істина (з якими пов'язані універсальні домагання значущості), є очевидно глибоко вкоріненою в способах

людського життя; зміна установки на нейтральну позицію спостерігача має змінювати значення цих понять. Проте, що впливає з цього для реконструкції домагань значущості й нормативного змісту стосовних до них понять? «Наші поняття конвенціональні», вважає Ганна Піткін, «але конвенції, на яких ґрунтуються ці поняття, не довільні; вони створюються загальнолюдською ситуацією (human condition and conduct) і нашими способами життя» (52). Можливо, що так воно і є. Але хто ручатиметься за те, що граматика цих способів життя не лише корегує звички, а й є виявом розуму? Від цих консервативних мовних ігор присвоєння великої традиції – лише маленький крок до традиціоналізму Мішеля Окшотта (53). Це позиція, яку займає також Генніс, коли він хоч і припускає чесноту та справедливість як підстави значущості легітимного панування, однак звертається все ж таки до узвичаєнь (Gewohnheit).

Я розглянув два поняття легітимації – емпіристське й нормативістське. Перше застосовується в соціальних науках, але незадовільно, оскільки воно абстрагується від систематичного впливу підстав значущості; щодо цього було б задовільним друге, однак через метафізичний контекст, у який його вкладено, виявляється таким, що не витримує критики. Тому я пропоную третє поняття легітимації, яке я називаю реконструктивним.

Я хотів би спиратися на те, що висловлювання: «Порада X є легітимною» рівнозначне висловлюванню: «Порада X є загалом (або в соціальному плані) цікавою», причому X може бути й дією, й нормою дії або ж системою норм дії (у нашому випадку – системою панування). Тепер висловлення «X є загалом цікавою» має означати, що пов'язане з X нормативне домагання значущості вважається виправданим (54). Що стосується правочинності конкурентних домагань значущості такого виду, це вирішує система можливих виправдань; окреме виправдання ми називаємо легітимацією. Реконструкція даних легітимації може полягати, насамперед, у тому, щоб знайти систему виправдання, яка дає змогу оцінювати дані легітимації як дійсні або недійсні в [системі] S. «Дійсне в S» має лише означати, що кожний, хто визнає S, отже, міф, космологію або політичну теорію, мусить також визнавати зазначені підстави чинності легітимації. Цей примус виражає консистентність взаємозв'язку, який впливає із внутрішніх відносин системи виправдання.

Якщо ми доводимо реконструкцію до цієї межі, це означає, що ми проінтерпретували віру в легітимацію й перевірили [цю віру] на її консистентність. Однак на цьому герменевтичному шляху ми не доходимо до обговорення легітимності, на яке сподівалися. Небагато допомагає й порівняння віри в легітимність інституційної системи з виправданою системою; за умови, що ідея та дійсність не далеко розходяться між со-

бою, є, скоріше, потреба в оцінці самої системи виправдання, що підлягає реконструюванню. Разом з цим ми повертаємося до основного питання практичної філософії. У новий час воно є рефлексивним як питання щодо процедур і передумов, за яких виправдання можуть мати силу, що сягає згоди. Я маю згадати тут теорію справедливості Дж. Ролза, який досліджує, як можна здобути таку «первісну ситуацію», щоб могла здійснюватися розумна згода стосовно основних вирішень і базових інституцій будь-яких суспільств. П. Лоренцен досліджує методичні норми мовної практики, які роблять можливими розумну згоду в таких практичних питаннях. Нарешті К.— О. Апель радикалізує цю постановку питання, з огляду на всезагальні й необхідні, тобто трансцендентальні, передумови практичного дискурсу, причому нормативний зміст всезагальних передумов комунікації має утворювати ядро універсальної мовної етики (55). Це той пункт конвергенції, якого, здається, прагнуть сьогодні досягти у спробах відновлення практичної філософії.

Та навіть якщо ми погоджуємося із цією тезою, заперечення очевидне. Порівняно з історичними проявами легітимного панування кожна загальна теорія виправдання залишається надто абстрактною. Якщо [теперішні] масштаби дискурсивного виправдання прикладають до традиційних суспільств, поводяться історично «несправедливо». Чи є альтернатива цій історичній несправедливості: загальні теорії, з одного боку, і безмасштабність голого історичного розуміння, з другого? Єдиною перспективною

Програмою (56), яку я знаю, є теорія, яка структурно висвітлює історично спостережувану послідовність різних рівнів виправдання й реконструює її як взаємозв'язок, що відповідає логіці розвитку. Добре підтверджену когнітивістську психологію розвитку, яка реконструювала в такий спосіб онтогенез щаблів моральної свідомості, можна розглядати принаймні і як евристичне керівництво, і як заохочення (57).

Примітки

1. Певним чином легітимувальна сила має ту само систему споріднення; те, яке домагання будь-хто може висунути, визначає статус родини, якій він належить. Притаманне римському праву поняття «легітимний спадкоємець» транспонує це значення в цивільне право. Проте легітимація, у значенні приватної правочинності, передбачає легітимний порядок.
2. K. Eder, *Die Entstehung staatlich organisierter Klassengesellschaften*, Frankfurt/Main 1976.
3. S. Rokkan, *Die vergleichende Analyse der Staaten- und Nationenbildung*, in: W. Zapf (Hrsg.), *Theorien des sozialen Wandels*, Köln, 1969, S. 228–252.
4. Тому аристотелівське поняття поліса є насамперед поняттям устрою, а не ідентичності. Vgl.: J. Ritter, *Politik und Ethik in der praktischen Philosophie des Aristoteles*, in: ders., *Metaphysik und Politik*, Frankfurt/Main 1969, S. 106–132.

5. N. Luhmann, Die Weltgesellschaft, in: ARSP, 1971, S. 1–33; dazu kritisch J. Habermas, Können komplexe Gesellschaften eine vernünftige Identität ausbilden? In diesem Band, S. 92–126.
6. Vgl. das Argument von P. v. Kielmansegg, Legitimität als analytische Kategorie, in: PVS, 12, 1971, S. 367–401, hier S. 391f.
7. Th. Würtenberger, Die Legitimität staatlicher Herrschaft, Berlin 1973.
8. Chr. Meier, Die Entstehung des Begriffs «Demokratie», PVS, 10, 196, S. 535–575.
9. V. Lanternari, Religiöse Freiheits- und Heilsbewegungen unterdrückter Völker, Neuwied 1969: «Отже, через пригноблення, спричинене «зсередини» особами білої раси, серед туземців стихійно виникає та «потреба в Біблії», яку місіонери протягом десятиліть або навіть століть пропаганди не могли прищепити туземцям ззовні. Причина такої «самохристиянізації» багатьох груп туземців полягає скоріше в тім, що насильницьке проникнення білих у спільноти туземців, які панували під час поширення раннього християнства на Захід, здійснювалося за тих життєвих умов, які були принципово близькі їм. Як це траплялося вже в ранніх християн на Близькому Сході та в античному Римі, тут також для африканських, азійських, океанічних, американських груп туземців стало відчутним подвійне гноблення: з боку мілітаризованого священницького панування місій і настирливого й авторитарного прославляння держави колоніальними урядами».
10. Пропозиції щодо закону: Земельна реформа, скорочення терміну військової служби, цивільне право союзників висвітлюють тло класових дискусій між шляхетними власниками латифундій і селянами. Спроба побудувати демократію за грецьким зразком, позбавити сенат якомога більшої кількості справ, що були в його компетенції, й доручити народним зібранням змінювати склад судів, сформованих лише із сенаторів, показує, що йдеться фактично про конфлікт легітимності. Те, що Октавіус стає позбавленим, усупереч конституції, своєї посади трибуна, що Тіберіус протизаконно висуває себе в другий раз кандидатом, що сенат не переслідував за допомогою кримінального права учинене на незагородженій вулиці вбивство Тіберія, – усе це свідчить про всебічний занепад легітимності наявного порядку.
11. E. Werner, M. Erbstöfer, Ideologische Probleme des mittelalterlichen Plebejertums, Berlin 1960.
12. M. Becker, Florentine Politics and the Diffusion of Heresy in the Trecento, in: Spectaculum, 34, 1959, S. 67-75.
13. N. Cohen, The Pursuit of the Millenium, London 1957; J. B. Rüssel, Religious Dissent in the Middle Ages, New York 1971.
14. K. Jaspers, Die großen Philosophen, München 1957.
15. J. Rawls, A Theory of Justice, Oxford 1972, dtsh. Frankfurt/Main 1975.
16. K. O. Apel, Das Apriori der Kommunikationsgemeinschaft und die Grundlagen der Ethik, in: ders., Transformation der Philosophie, Bd. II, Frankfurt/Main 1973, S. 358-436.
17. R. Döbert, Zur Logik des Übergangs von archaischen zu hochkulturellen Religionssystemen, in: K. Eder (Hrsg.), Entstehung von Klassen gesellschaften, Frankfurt/Main 1973, S. 330-363.
18. Rousseau, Contrat Social, Übers, u. Komment, v. K. Weigand, München 1959, S. 18.
19. H. Grebing, Volksrepräsentation und identitdre Demokratie, in: PVS, 1972, S. 162-180; J. Fijalkowski, Bemerkungen zu Sinn und Grenzen der Rätediskussion, in: M. Greiffenhagen, Demokratisierung in Staat und Gesellschaft, München 1973, S. 124-

- 139; F. Scharpf, *Demokratie als Partizipation*, ebd., S. 117-124; H. v. Hentig, *Die Wiederherstellung der Politik*, Stuttgart 1973.
20. P. Bachrach, *Die Theorie demokratischer Eliteherrschaft*, Frankfurt/Main 1967; C. Pateman, *Participation and Democratic Theory*, Camb. 1970; Q. Skinner, *The Empirical Theorists of Democracy and their Critics: A Plague on both their Houses*, in: *Pol. Theory*, 1, 3 1973, S. 287-306.
21. P. v. Kielmansegg, a. a. O., S. 381.
22. N. Luhmann, *Legitimation durch Verfahren*, Neuwied 1969.
23. J. Habermas, *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*, Frankfurt/Main 1973, S. 194ff.
24. L. Basso, *Gesellschaft und Staat in der Marxschen Theorie*, in: ders., *Gesellschaftsformation und Staatsform*, Frankfurt/Main 1975, S. 10-46.
25. C. Offe, *Berufsbildungsreform*, Frankfurt/Main 1975, S. 24f.
26. Пор. з моїм поняттям «системна криза» (Systemkrise) у розд. 1.5 цієї книжки.
27. Ch. Tilly, *Reflections on the History of European State-Making*, in: ders. (Ed.), *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton 1975, S. 3-83.
28. I. Wallerstein, *The Modern World-System*, New York 1974.
29. E. Finer, *State- and Nation-Building in Europe: The Role of the Military*, in: Ch. Tilly (Ed.), *The Formation a. a. O.*, S. 84-163.
30. Th. Würtenberger, *Die Legitimation staatlicher Herrschaft*, Berlin 1973.
31. D. Sternberger, *Artikel Legitimität* in: *I. E. S. S.*, 9, S. 244-248.
32. Цей вираз застосовує також К. Дж. Фрідріх: C. J. Friedrich, *Die Legitimität in politischer Perspektive*, PVS, 1960.
33. C. B. McPherson, *Die politische Theorie des Besitzindividualismus*, Frankfurt/Main 1967; W. Euchner, *Egoismus und Gemeinwohl*, Frankfurt/Main 1973; H. Neuendorff, *Der Begriff des Interesses*, Frankfurt/Main 1973.
34. H. U. Wehler, *Geschichte des Deutschen Kaiserreichs*, Göttingen 1974.
35. Ch. Tilly, *Food Supply and Public Order in Modern Europe*, in: ders., *The Formation a. a. o.*, S. 380-456.
36. C. Offe, V. Ronge, *Thesen zur Begründung des Konzepts des kapitalistischen Staates*, MS Starnberg 1975; C. Offe, *Strukturprobleme des kapitalistischen Staates*, Frankfurt/Main 1972.
37. S. Skarpelis-Sperk et. al., *Ein biedermeierlicher Weg zum Sozialismus*, Spiegel Nr. 9, 1975.
38. J. Habermas, *Technik und Wissenschaft als «Ideologie»*, Frankfurt/Main 1968; C. Koch, D. Senghaas, *Texte zur Technokratiediskussion*, Frankfurt/Main 1970; J. Habermas, *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*, a. a. O., S. 178-193.
39. O. Massing, *Restriktive sozio-ökonomische Bedingungen parlamentarischer Reformstrategien*, in: ders., *Politische Soziologie*, Frankfurt/Main 1974, S. 123-138.
40. B. Guggenberger, *Herrschaftslegitimierung und Staatskrise*, in: Greven, Guggenberger, Strasser, *Krise des Staates*, Neuwied 1975, S. 9-10; J. O'Connor, *Die Finanzkrise des Staates*, Frankfurt/Main 1973.
41. Fröbel, Heinrichs, Kreye, Sunkel, *Internationalisierung von Arbeit und Kapital*, in: *Leviathan*, 1, 1973, S. 429-454.
42. C. Offe, V. Ronge, *Thesen a. a. O.*

43. R. Miliband, *Der Staat in der kapitalistischen Gesellschaft*, Frankfurt/Main 1975.
44. R. M. Perelman, *Learning and Legitimacy*, in: *Am. Pol. Sc. Rev.*, 60, 1966, S. 548.
45. H. Busshoff, *Systemtheorie als Theorie der Politik*, München 1975.
46. K. D. Opp, *Einige Bedingungen für die Befolgung von Gesetzen*, in: K. Lüderssen, F. Sack (Hrsg.), *Abweichendes Verhalten I*, Frankfurt/Main 1975, S. 214-243.
47. J. H. Schaar, *Legitimacy in the Modern State*, in: Ph. Green, S. Levinson (Eds.) *Power and Community*, New York 1970, S. 277-327; R. Spaemann, *Die Utopie der Herrschaftsfreiheit*, in: M. Riedel (Hrsg.), *Rehabilitierung der praktischen Philosophie II*, Freiburg 1974, S. 211-234.
48. J. Ritter, *Naturrecht bei Aristoteles*, in: ders., *Metaphysik a. a. O.*, S. 133-182, hier S. 135.
49. ebd., S. 169.
50. H. G. Gadamer, *Über die Möglichkeit einer philosophischen Ethik*, in: ders., *Kleine Schriften I 179-191*, hier S. 187-189; W. Hennis, *Politik und praktische Philosophie*, Neuwied 1963; dazu: H. Kühn, *Aristoteles und die Methode der politischen Wissenschaft*, in: M. Riedel, *Rehabilitierung a. a. O.*, S. 261-190.
51. H. Pitkin-Fenichel, *Wittgenstein and Justice*, Berkeley 1972, S. 169-192.
52. ebd., S. 272.
53. M. Oakeshott, *Rationalismus in der Politik*, Neuwied 1966.
54. Подати цей текст до друку у: *The Public Interest*, New York 1970 – мені запропонував В. Гельд (V. Held). Він зі свого боку спирався у своїй статті на публікацію Г. Л. А. Гарта: *Der Begriff des Rechts*, Frankfurt/Main 1973.
55. J. Rawls, *A Theory of Justice a. a. O.*; P. Lorenzen, *Normative Logic and Ethics*, Mannheim 1969; F. Kambartel, *Wie ist praktische Philosophie konstruktiv möglich?*, in: F. Kambartel (Hrsg.), *Praktische Philosophie und konstruktive Wissenschaftstheorie*, Frankfurt/Main 1974, S. 9-33. К. О. Apel, *Sprechakttheorie und Ethik*, in: К. О. Apel (Hrsg.), *Sprachpragmatik und Philosophie*, Frankfurt/Main 1976, S. 7ff. Щодо стану дискусії в німецькомовних регіонах Заходу див.:
- M. Riedel (Hrsg.), *Rehabilitierung der praktischen Philosophie I und II*, Freiburg 1972, 1974; ferner R. Bubner, *Eine Renaissance der praktischen Philosophie*, in: *Phil. Rdsch.* 22, 1975, S. 1-34.
56. Ю. Хабермас, *До реконструкції історичного матеріалізму. // До реконструкції історичного матеріалізму, розд. 6 цієї книжки. – Київ, 2015.*
57. L. Kohlberg, *Die kognitive Entwicklung des Kindes*, Frankfurt/Main 1975.

(далі буде)

Юрген Хабермас. К реконструкции исторического материализма. IV Легитимация

Работа всемирно известного немецкого философа Юргена Хабермаса посвящена анализу марксистской социальной теории и в целом потенциала эволюционистской концепции общества. Охвачено широкий спектр сюжетов: от роли философии в марксизме и рациональных и этических устоев идентичности в компаративистике социальных теорий и проблемы легитимации. Ю. Хабермас не только критически переосмысливает марксистскую

концепцію, но и выстраивает последовательную теоретическую альтернативу ей. Сила книги заключается также в том, что ключевые проблемы социальной теории рассматриваются не в абстрактной плоскости, а в контексте современных, остро актуальных социально-политических вызовов, таких как природа нынешних общественных кризисов, коллизии легитимации современного государства, нравственность власти, эффект инноваций и тому подобное. Данная работа стала не только одним из классических образцов анализа марксизма, но и признанным весомым вкладом в современную социальную теорию.

Ключевые слова: Хабермас, реконструкция исторического материализма, социальная теория, легитимация.

Jurgen Habermas. Towards a Reconsrtuction of Historical Materialism. IV: Legitimation

The book of world-known German philosopher Jurgen Habermas is devoted to the Marxist social theory and in general to potential of the evolutionary concept of society. A wide range of topics is comprised: from the role of philosophy in Marxism and rational and ethical foundations of social identity to comparative theories and problem of legitimacy. J.Habermas does not only critically rethink Marxist concept, but builds a coherent theoretical alternative to it. The power of the book is that the key problems of social theory are considered not only in the abstract plane, but in the context of contemporary, keen, topical socio-political challenges. Namely the nature of current social crises, conflicts of legitimation of the contemporary state, the morality of power, the effect of innovations etc. The book has become not only one of the classical samples of Marxism analysis, but it was recognized significant contribution to contemporary social theory.

Keywords: Habermas, reconsrtuction of historical materialism, legitimation, social theory.